

ISKUSTVO PSIHOSOCIJALNE PODRŠKE PROGNANICIMA STARIJE ŽIVOTNE DOBI

Ivo Vidojević
Sanja Cesar
Zdravka Leutar

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Studijski centar socijalnog rada
Društvo za psihološku pomoć, Zagreb

Stručni članak
UDK 364.442.2-054.73
Primljeno: srpanj 1995.

U ovom radu prikazan je oblik grupnog socijalnog rada sa starijim prognanicima s područja Banovine. Posebno su prikazane socijalizacijske i reminiscenčne grupe koje su se kroz primjenu pokazale prihvatljivim od strane članova grupe. Opisan je napredak grupe kao i problemi vezani uz njihov rad.

1. ZNAČENJE PROGONSTVA ZA STARIJE OSOBE

Izbjeglištvo i progonoštvo kao katastrofa posljedica je rata, koji je kolektivna, stresna situacija, koja izlaže ljude velikoj opasnosti. Razlozi odlaska u progonoštvo jesu psihofizička ugroženost, prisilna evakuacija od strane neprijatelja; bijeg u tom slučaju postaje jednim izlazom.

Zlostavljanje i narušavanje psihofizičke ravnoteže uzrokuje traume i stresove, koji ostavljaju na ljude različite dobi i spola dalekosežne posljedice. Smještaj u prognaničkim centrima samo je privremeno najbolje rješenje, kojeg je cilj da se izbjegne neposredna životna opasnost. Rješenje za psihičke probleme potrebno je tek potražiti unatoč visokoj razini adaptibilnosti čovjeka, kako bi se uspješno suočio sa stresnim situacijama.

Uspoređujući ožujak i studeni 1992. godine može se vidjeti da je postotak starijih prognanika (preko 60 godina) porastao sa 13% na 20% u ukupnoj prognaničkoj populaciji. Veći je udio starijih prognanika nego starije populacije preko 60 godina u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske.

Ugroženost starijih prognanika vrlo je složena pojava, jer su, u usporedbi s preostalom populacijom stariji suočeni s nizom specifičnih problema:

- slabija tjelesna izdržljivost pri dugotrajnom hodanju u teškim uvjetima,
- oslabljeni osjeti te izloženost nezgodama i padovima,
- problemi odvajanja od članova obitelji,
- zdravstveni problemi koji se mogu pogoršati ako ne postoje uvjeti za njihovo rješavanje,
- promjena navika koje su duboko ukorijenjene kroz dug život,
- stariji teže mijenjaju navike i teže se prilagođavaju novim uvjetima života,
- gubitak socijalnih uloga, veza, životnih ciljeva. (Ajduković D, 1993)

To su samo neke specifičnosti koje razlikuju starije osobe od mladih, jer je starenjem čovjek i u "normalnom" životu (život u miru bez rata) suočen s psihofizičkim i socijalnim poteškoćama i problemima.

Za starije ljude progonstvo je uistinu prava katastrofa, a ponajviše za one koji su se teško suočavali sa stresom u prijašnjim životnim fazama. Kod takvih ljudi javlja se tzv. reaktivna depresija (Noyman i Kiyak, 1988). Istodobno, neka druga istraživanja su pokazala da su stariji efikasniji u suočavanju sa stresom od mladih (Iron i Blanchard-Fields, 1987) te da bolje podnose frustraciju i koriste se s manje nezrelih načina suočavanja od mladih (agresija, bijeg, samooptuživanje), (McCral, 1989).

Treba naglasiti da rješavanje aktualnog problema u starijoj životnoj dobi ipak ponajviše zavisi od ranijeg životnog iskustva svake osobe.

Stariji prognanici suočeni su s aktualnim stresom nakon kojeg slijedi i kroničan stres (naročito izazvan adaptacijom u prognaničkom životu). Prognanstvo je trauma koja ostavlja trenutne, ali i kasne posljedice (Moro i Vidović, 1992).

1.1. GRUPE U STARIJOJ ŽIVOTNOJ DOBI

Grupni rad sa starijim osobama veće značenje dobiva 50-ih godina. Psihosocijalna briga za starije osobe postaje sve važnija. Sa stajališta socijalnog rada u grupnom radu sa starijim veliku ulogu imaju socijalizacijske i reminescentne grupe.

a) *Socijalizacijske grupe* imaju cilj da pomognu članovima da uspješnije funkcioniraju u zajednici i unapređuju međusobne odnose kroz druženje i razgovor, što pridonosi boljem upoznavanju polaznika i boljoj prilagodbi na okruženje u kojima se nalazi pojedinac.

b) *Reminescentne grupe* imaju cilj otkrivanje i potvrđivanje osobnog identiteta kroz razumijevanje prošlosti. Dosjećanje se zbiva unutar i između generacije. Takav oblik grupnog rada može pomoći starijim ljudima da sagledaju svoj život u trajanju, riješe probleme, svladaju krize i održe samopoštovanje. Stariji se vrlo dobro sjećaju glavnih socijalnih i osobnih događaja kao što su vjenčanje, udovištvo, umirovljenje. Grupe za dosjećanje pomažu osamljenoj i izoliranoj starijoj osobi u savlavanju niza socijalnih problema i poteškoća.

Grupe (bilo koje vrste) imaju vrlo značajnu ulogu u starijoj dobi s obzirom na specifične potrebe starijih, koje u većini slučajeva nisu u potpunosti zadovoljene. To su potrebe za druženjem, razgovorom, pripadanjem, ljubavlju, socijalnim statusom, samoaktualizacijom i druge. Potreba za druženjem i pripadanjem kod starijih je osoba naglašenija, posebice kod onih koji su ostali bez bračnog druga ili su samci. Danas postoji sveučilište za treću životnu dob koje omogućava osobama da zadovolje svoje potrebe i povećaju kvalitetu svojega života.

Postavlja se pitanje koje značenje grupni rad ima u izvanrednim situacijama kao što je npr. rat.

Grupni rad tada dobiva veliko značenje zbog problema koji su složeniji, te je potrebniji svestraniji socijalni rad kako bi se prevenirale daljnje teškoće i riješili mogući problemi i na psihofizičkom i na socijalnom planu.

2. PRIMJER GRUPNOG RADA SA STARIJIM PROGNAICIMA

Formiranje grupa i organiziranje socijalnog rada sa starijim osobama smještenim u jednom od najstarijih zbjegova u Zagrebu provedeno je s namjerom da se angažira pasivniji dio prognaničke populacije u zbjegu. Budući da treća životna dob sa sobom nosi specifične probleme, a progonoštvo ih potencira, svrha aktivnosti je bolja psihosocijalna prilagodba starijih prognanika na okolinu života u zbjegu. Aktivnosti se provode na načelima skupina za reminescenciju, socijalizacijskih grupa i uzajamne podrške.

Ciljevi toga rada očituju se kroz: mogućnost preveniranja razvoja psihosocijalnih teškoća, upoznavanje socijalno emocionalnih potreba članova i pomoć u zadovoljavanju potreba, osnaženje prognanika za uspješno nošenje s uvjetima života u zbjegu, interakcija s osobama sličnih poteškoća te duhovna pomoć članovima kroz zadovoljavanje njihovih duhovnih potreba.

Rad sa starijim prognanicima u Domu učenika građevinske struke u Zagrebu otpočeo je početkom 1993. godine (siječanj, veljača). Uslijedila je faza pripreme za grupni socijalni rad. Voditelji su posjetili sve prognanike starije od 60 godina smještene u zbjegu, prema popisu svih prognanika u zbjegu. Tijekom obilaska proveden je kraći razgovor s oko 60 starijih osoba. Informirani su o mogućnosti okupljanja i druženja ljudi starije životne dobi. Na dogovoreni prvi susret došlo je dvanaest žena. Grupa je bila otvorenog tipa, te se taj broj povećavao. Do ljeta 1993. godine grupa je imala 18 članova. Susreti su se odvijali jedan put tjedno u trajanju 90 minuta.

Taj početni grupni rad bio je ograničen na devet susreta. Na prvom se susretu izvjestilo članove o cilju budućih susreta i načinu rada. Kao glavni cilj određeno je druženje i međusobno upoznavanje članova, organiziranje izleta, susreta s drugim prognanicima te slične aktivnosti.

Na sljedećim sastancima kroz grupni razgovor obrađivale su se određene teme koje su odabrane na osnovi ranijih iskustava grupa za dosjećanje (Ajduković, Bezić, 1988).

Teme su se odnosile na običaje vezane za pojedine blagdane, udaju, rodendane, imendane, obitelj, fotoalbum i sl.

Struktura i program rada svakog susreta bili su unaprijed određeni: molitveni dio, tema, završetak i evaluacija rada.

Nakon svakog susreta vodio se dnevnik rada te se na odgovarajućoj skali procjenivala dinamika grupe i uloga voditelja.

Uz grupne susrete provodio se i kreativan rad vezan uz pojedine blagdane (npr. za Uskrs su se izrađivali pleteni pilići).

U jesen 1993. godine porastao je interes za druženje na ovakav način pa se javila potreba za osnivanjem više grupa. Tako su osnovane još dvije grupe. Broj članova se kretao od 10 do 13. Rad je nastavljen kroz grupe za dosjećanje i teme vezane uz običaje kraja iz kojega su prognani članovi grupa. Dogovorena su zajednička slavljenja rodendana i imendana jedanput mjesečno.

Početkom 1994. godine došlo je do promjene u radu grupa. Sve su prisutniji bili sadržaji vezani uz osobni rast i razvoj i osobne vrednote. Teme susreta su bile: ljubav, mir, dobrotu, praštanje i sl. Nakon tih tema koristila se metoda Biblija-Život-Biblija (Fuček, 1993), u kojoj se biblijski tekstovi povezuju sa svakodnevicom i sagledavaju u kontekstu vjere koja je tradicija i životni temelj većine članova. Iako specifičnost rada sa starijima

zahtijeva maskimalnu aktivnost voditelja i direktivniji pristup, kod tog načina rada to je još izraženije. Uz to bilo je potrebno veliko umijeće da se biblijski tekst približi na njima prepoznatljiv "jezik".

Uz tri grupe žena u jesen 1993. godine započela je s radom i grupa od 13 muškaraca. To je također bila grupa za dosjećanje i socijalizaciju. Svrha i cilj susreta bila je pripremiti članove na otvaranje kluba za starije. Bilo je potrebno stvoriti osjećaj bliskosti, uzajamnog povjerenja i podržavanja među članovima grupe. Teme za dosjećanje su to olakšale. Takvim pristupom postigao se i energizirajući efekt. Susreti su se odvijali jedanput tjedno u trajanju 60 minuta.

Uz grupne susrete organizirala su se i zajednička druženja, izleti, hodočašća. Sve je to imalo za svrhu ublažavanje stresnih situacija progonstva koje su bile naglašene u njihovim odnosima i potencirane neadekvatnim smještajem i dužinom progonstva. Uvodili su se i novi načini kreativnog rada kroz izradu čestitiki, pripremanje izložbi ručnih radova i sl.

3. EVALUACIJA

Uspješnost takvog načina rada najboje ocjenjuju sami prognanici svojim redovitim dolascima na grupu i u Klub za starije. Njihovo prihvaćanje programa primjetno je kroz svekoliku angažiranost na provođenju planova te u poticanju drugih da se pridruže. Iz individualnih susreta, ali i grupnog rada moglo se dobiti vrlo pozitivan "feed-back" o takvom radu. Međutim, najbolji pokazatelji su "skale procjene sudjelovanja članova u grupnim aktivnostima" koje smo vodili od samog početka rada.

Skale procjene sadržavaju sljedeće elemente:

- podatak o prisutnosti člana na grupi,
- spremnost članova da se uključe u razgovor,
- zainteresiranost za temu,
- odnos prema drugim članovima,
- konstruktivnost doprinosa razgovoru.

Također su se vodile i skale procjene osobnog zadovoljstva voditelja vođenjem grupe, koje su sadržavale:

- procjenu zadovoljstva odabranom temom,
- procjenu zadovoljstva grupnom diskusijom,
- procjenu zadovoljstva odnosom među članovima,
- procjenu zadovoljstva sa samim sobom kao voditeljem.

Svi navedeni aspekti procjenjuju se na skali od 1 do 5 stupnjeva, nakon svakog susreta, i to za svakog člana. U evaluaciji rada veliku ulogu imaju i dnevници zapažanja pomoću kojih se moglo pratiti slijed rada i razvoj dinamike u grupnim susretima. Dnevници zapažanja služili su i za planiranje rada u narednom razdoblju.

4. TREND OVI I PROBLEMI U RADU

Na početku organiziranog rada sa starijim prognanicima naišlo se na očekivane otpore. Naime, većina osoba s kojima se radilo odgojena je u patrijarhalnom duhu koji su

zadržali i u progonstvu. Često je uzrok organizacijskih problema upravo zasnovan na strogoj odvojenosti muškaraca i žena u svim aktivnostima, pa tako i u socijalizacijskim grupama, Klubu za starije i sl. Prilikom formiranja Kluba za starije, muškarci su pokazivali nezadovoljstvo što žene imaju ravnopravni status i pristup u Klub. Predlagali su da se formiraju odvojeni klubovi za žene. No, nakon dužeg vremena, kroz grupne diskusije i individualne susrete uspjela se postići promjena ovih stavova. Patrijarhalni odgoj po kome je muškarcu neprihvatljivo da govori o svojim osjećajima, bio je velik problem u radu grupe muškaraca. Bilo je dosta teško, a u nekim je trenucima izgledalo i nemoguće, stvoriti atmosferu povjerenja i otvorenosti. Ipak, s vremenom se i taj problem riješio stvaranjem grupnog zajedništva i povjerenja.

Vidjevši da prognanici predstavljaju zaista specifičnu skupinu s kojom je teško provoditi klasični grupni socijalni rad, nastojalo se sve aktivnosti prilagođiti njihovom mentalitetu i običajima. Grupni rad je tako počeo kroz grupe za dosjećanje s dijelom koji je bio posvećen molitvi. Članovi su prihvatili takav način rada. Ipak, bilo je dosta teško strukturirano voditi susrete.

Osnovni razlog bilo je nepridržavanje pravila grupnog rada (upadanje u riječ, glasno govorenje, nedolaženje na vrijeme, pušenje na grupi i sl.).

Stvarnost u kojoj žive prepuna je problema, a oni su često i egzistencijalne prirode. Sve to se jako odražavalo na provođenje unaprijed određene teme ili programa. Funkcija grupe je i psihološko rasterećenje, pa je u više navrata grupa rješavala individualne probleme članova.

Porastom zainteresiranosti za program prvotna grupa žena morala se podijeliti u dvije, a kasnije u tri. To je, također, izazvalo niz problema jer je bilo nemoguće udovoljiti željama svih članica. Problemi su bili dosta različiti. Od problema da li grupu dijeliti ili ne došlo se i do problema kako će se koja grupa nazvati. Nakon podjele grupe su se zvale po rednom broju: prva, druga i treća, a kasnije, budući da je bilo uvijek onih koji su bili nezadovoljni, grupe smo nazvali po svecima zaštitnicima. To je izvedeno tako da se glasovalo o prijedlozima i većina se složila s današnjim nazivom. Na taj način se izbjeglo stalno polemiziranje koja je prva, a koja druga ili treća grupa.

Jedan od ciljeva grupnog socijalnog rada sa starijima je njihovo osamostaljivanje, koje se nastojalo provesti po načelu "pomoć do samopomoći". Nakon stvaranja dinamike u grupi izabrano se voditelja među samim članovima koji će se pripremati da preuzme vodstvo grupe. Oni su izabrani glasovanjem. To su najaktivniji članovi, tj. osobe koje su pokazale sposobnost vođenja grupe. Svoju ulogu voditelja shvatili su ozbiljno, tako da se pod njihovim vodstvom grupa odvijala u već nekoliko navrata.

Kod grupe starijih muškaraca voditelja je bilo dosta teško izabrati. Javio se prevelik osjećaj odgovornosti koji je stvorio otpor.

Nakon dužeg vremena ipak su se uloge iskristalizirale pa je tako voditelj izabran na svoj osobni prijedlog. Kasnije je voditelj ove grupe postao voditeljem Kluba za starije. Sa svojim pomoćnicima vrlo aktivno radi na unapređenju organizacije slobodnog vremena prognanika. Naša, u početku značajna, uloga voditelja sve se više smanjuje, te se tako možemo više posvetiti sve potrebnijem individualnom radu.

5. ZAKLJUČAK

Kroz ovaj rad sa starijim prognanicima uspjeli smo primijeniti znanje stečeno kroz studij socijalnog rada te tako ponekad teško primjenljivu teoriju prenijeti u praksu. Svoje profesionalno iskustvo obogatili smo saznanjem da je naš poziv socijalnog radnika vrlo značajan, cijenjen i ponajviše human te da zahtijeva puno rada, odricanja i samoprijevara. Tek tada može uroditi osobnim i općim zadovoljstvom. Kroz ovaj rad imali smo stalnu stručnu pomoć i vodstvo prof. dr. Marine Ajduković, bez koje bi smo teško postigli rezultate.

LITERATURA:

1. Ajduković D. (1993) Model pružanja psihološke pomoći prognanicima. u: Ajduković, D. (ur, **Psihološke dimenzije progonstva**, Zagreb: Alinea, 25 - 42.
2. Ajduković, M. (1988) Specifičnost grupnog rada sa starijima. Zagreb: **Socijalni rad**, 2(2); 16 -22.
3. Ajduković, M. i Bezić, I. (1988) Značaj i iskustvo grupa za uspomene u vaninstitucionalnoj brizi za starije. Zagreb: **Socijalni rad**, 2(2); 78 - 84.
4. Despot - Lučanin, J. (1993) Stariji ljudi u progonstvu - **stres i mogućnost prilagodbe**. **Ajduković, D. (ur.)**, Psihološke dimenzije progonstva. Zagreb: Alinea, 111 - 123.
5. Getzel, G. S. (1982) Integrational reminiscence in groups of the frail elderly. **Journal of Jewish communal service**.

Summary

EXPERIENCE OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT TO ELDERLY DISPLACED PEOPLE

*Ivo Vidojević
Sanja Cesar
Zdravka Leutar*

This article describes group social work with elderly displaced people from the area of Banovina. Socialization and reminiscence groups, which were very well accepted by group members, are particularly explored. Group development as well as work related problems are described.